

Význam funkce kolizního opatrovníka v soudním řízení o úpravě výchovy a výživy a o úpravě styku rodiče s dítětem - doporučení pro začínající sociální pracovníky

1. Postavení kolizního opatrovníka v právním rámci

1.1. Opatrovník jako zástupce dítěte

Dle Čl. 9 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí č. 54/2001 Sb.m.s. jsou z důvodu konfliktu zájmů osoby, mající rodičovskou zodpovědnost, vyloučeny ze zastupování dítěte a soudní orgán má pravomoc ustanovit dítěti pro toto řízení zvláštního zástupce.

Toto ustanovení má analogii v § 37 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen „zákon o rodině“), který uvádí v odst. 1, že žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodičem a dítětem nebo ke střetu zájmů těchto rodičů. Pro tyto případy se dle odst. 2 ustanoví dítěti opatrovník, jímž je zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“).

Rovněž zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“), uvádí v § 32 odst. 2, že zástupcem účastníka nemůže být ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného.

Zmíněnou kompetenci, tedy výkon funkce opatrovníka, přiznává obecním úřadům obcí s rozšířenou působností v § 17 odst. 1 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon o SPOD“).

Při zákonném zastoupení dětí nemusí dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dětmi, ale postačí, že tento střet by mohl nastat.

Zástupce dětí ustanovený soudem bývá běžně označován jako kolizní opatrovník. Tento termín se objevuje i v Instrukce Ministerstva spravedlnosti č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy (dále jen „kancelářský řád“).

1.2. Procesní postavení kolizního opatrovníka, jeho práva a povinnosti

Kolizní opatrovník má dle § 31 o.s.ř. stejné postavení jako zástupce účastníka řízení na základě procesní plné moci. To znamená, že opatrovník vykonává za dítě všechna procesní práva účastníka řízení. Je oprávněn činit jménem dítěte úkony, které může v řízení uplatnit rodič. Zastupuje dítě v celém soudním řízení až do právní moci rozsudku vydaného buď okresním soudem nebo krajským soudem (v případě odvolacího řízení).

Mezi práva kolizního opatrovníka patří dle o. s. ř. např. právo nahlížet do soudního spisu (§ 44 o.s.ř., rovněž dle § 188 kancelářského řádu) a právo účasti při jednání. (Pozn.: Tato účast

by měla být spíše povinností, aby se vyloučila situace uvedená v § 101, kdy soud může jednat bez opatrovníka, jestliže se řádně neomluvil.) Dále je možné uvést právo na doručení předvolání k prvnímu jednání zpravidla nejméně 10 dnů předem (§ 115 odst. 2 a § 215), právo na předvolání k odročenému jednání zpravidla nejméně pět dnů předem (§ 119 odst. 2), právo vyjádřit se k návrhům a důkazům (§ 123), právo klást otázky svědkovi (§ 126 odst. 3), právo obdržet rozsudek (§ 158). Za velmi významné je právo navrhnout soudu, aby vyslovil předběžnou vykonatelnost rozsudku, jestliže by jinak účastníku hrozilo nebezpečí těžko nahraditelné nebo značné újmy (§ 162 odst. 2). Toto právo by měl kolizní opatrovník uplatňovat zejména v řízeních o úpravě styku, kdy v důsledku odvolání hrozí značná a nenahraditelná ztráta citových vazeb mezi rodičem a dítětem. Dále má opatrovník právo podat odvolání (§ 201) a právo obdržet odvolání dalších účastníků (§ 210).

Mezi práva kolizního opatrovníka daná kancelářským řádem patří dle § 8 písm. cc) právo obdržet od soudu sdělení, že manželství rodičů nezletilých dětí bylo pravomocně rozvedeno. Dalším významným právem dle § 21 je právo na vyhotovení kopie protokolu z jednání na základě žádosti. Kancelářský řád v § 42 odst. 2 přiznává koliznímu opatrovníkovi právo sedět v soudní síni u boční strany soudního stolu, a to na opačné straně než zapisovatel, případně u samostatného stolku vedle stolu pro navrhovatele. (Zasedací pořádek v některých soudních síních neodpovídá tomuto ustanovení a kolizní opatrovník sedí na místě pro veřejnost.)

K povinnostem opatrovníka patří dle o. s. ř. např. povinnost navrhnout důkazy k prokázání svých tvrzení (§ 118), dále je opatrovník povinen sdělit soudu skutečnosti, které mají význam pro dané řízení (§ 128). Tuto povinnost součinnosti upravuje rovněž § 28 vyhlášky č. 37/1992 Sb. (jednací řád pro okresní a krajské soudy) a § 51 odst. 1 zákona o SPOD. Mezi další povinnosti opatrovníka patří dle o. s. ř. povinnost řádně odůvodnit případné odvolání proti soudnímu rozhodnutí (§ 205 odst. 2).

1.3. Zájem a blaho dítěte

Čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, sdělení č. 104/1991 Sb., uvádí, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, a že smluvní státy se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho.

Dle § 5 zákona o SPOD je předním hlediskem sociálně-právní ochrany zájem o blaho dítěte. V nejobecnější rovině bývá blaho dítěte vymezeno jako vytváření prostředí přátelského dětem. Zájem dítěte bývá naopak spatřován v realizaci určitého práva v konkrétní záležitosti týkající se dítěte. Zájem dítěte nikdy nelze podřadit zájmům jiným, jako jsou zájmy rodičů, rodiny, jiných osob, státu apod. Blaho dítěte je považováno za pojem obecnější, nadřazený pojmu zájem a prospěch dítěte. Jak uvádějí odborníci, zájem dítěte neznamená jen vyhovět jeho okamžitému

přání a respektovat jeho okamžité citové vazby, ale je nutné mít také na mysli zájem dítěte v širším slova smyslu, aby dítěti nebyl křiven charakter a aby mu zůstaly do života dobré vztahy s oběma rodiči jako model pro jeho příští rodičovskou funkci.

1.4. Právo dítěte být slyšeno, právo dítěte na informace a na pomoc

Jedná se o významná práva dítěte odvozená od mezinárodních smluv, která jsou v českém právním řádu postupně posilována.

Dle Čl. 12 Úmluvy o právech dítěte zabezpečují státy právo dítěte, které je schopno formulovat své vlastní názory, svobodně je vyjadřovat a věnovat jim patřičnou pozornost přiměřenou jeho věku. Dítěti se poskytuje možnost, aby bylo slyšeno v každém soudním řízení přímo nebo prostřednictvím orgánů.

Dle Čl. 3 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí má dítě v soudním řízení, které se jej týká, zaručeno právo dostávat příslušné informace, být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor, právo být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí. Dle Čl. 10 této úmluvy je zástupce dítěte v soudním řízení povinen poskytovat dítěti příslušné informace, objasňovat dítěti důsledky toho, když by jeho názoru bylo vyhověno a možné důsledky jakéhokoliv jednání učiněného zástupcem a zjišťovat názory dítěte a zprostředkovat je soudnímu orgánu.

Ustanovení uvedených mezinárodních úmluv se odrážejí v zákoně o rodině, v zákoně o SPOD, v o. s. ř. a v kancelářském řádu:

Dle § 31 odst. 3 zákona o rodině dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.

Dle § 8 odst. 2 zákona o SPOD má dítě právo pro účely sociálně-právní ochrany své názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Při své činnosti bere orgán sociálně-právní ochrany v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji tak, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje. Dle § 8 odst. 3 dítě, které je schopno s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost posoudit dosah a význam rozhodnutí vyplývajících ze soudního nebo správního řízení, kterého je účastníkem, nebo jde-li o jiné rozhodnutí vztahující se k jeho osobě, obdrží od orgánu sociálně-právní ochrany informace o všech závažných

věcech jeho osoby se týkajících.

Dle § 100 odst. 3 o .s. ř. soud postupuje tak, aby byl zjištěn názor dítěte ve věci, a to jeho výsledkem. Ve výjimečných případech lze názor dítěte zjistit prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo OSPOD. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, k názoru dítěte soud přihlédne s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte.

Dle § 44 odst. 2 kancelářského řádu pro okresní a krajské soudy, je-li účastníkem nezletilé dítě schopné formulovat své vlastní názory na věci samé, má právo tyto názory svobodně vyjádřit ve všech záležitostech, které se ho dotýkají. Konkrétní způsob zjištění názoru dítěte předseda senátu (samosoudce) zvolí podle konkrétních okolností jednotlivého případu s přihlédnutím k jeho věku a úrovni rozumové vyspělosti. Potřebné údaje pak předseda senátu (samosoudce) nadiktuje do protokolu.

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že povinnost zjišťovat stanovisko dítěte má jak kolizní opatrovník, tak soud, který by tento úkon měl svěřit někomu jinému pouze výjimečně. Je proto nutná součinnost kolizního opatrovníka se soudem, aby bylo dítě vyslechnuto pouze jednou, ve složitých případech nejlépe za přítomnosti soudce i opatrovníka.

1.5. Poradenství rodičům

V preambuli Evropské úmluvy o výkonu práv dětí je mj. uvedeno, že v případě sporu je žádoucí, aby se rodina pokusila dospět k dohodě před tím, než je záležitost podána k soudu. V Čl.13 této úmluvy je uvedena nutnost podporovat zprostředkování a další způsoby řešení sporů a jejich využití za účelem dosažení dohody, v případech, kde je to na místě a které smluvní strany vymezí. Tímto principem, jímž je smírné řešení, je vedeno působení jak kolizního opatrovníka, tak soudu.

Poradenství představuje významný pilíř sociálně-právní ochrany, který naplňuje jeden z postulátů zákona o SPOD, a to působení k obnovení narušených funkcí rodiny. Dle § 9 tohoto zákona rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte má právo při výkonu svých práv a povinností požádat o pomoc orgán sociálně-právní ochrany, který je v rozsahu své působnosti povinen pomoc poskytnout. Dle § 11 odst. 1 písm. a) zákona o SPOD obecní úřad obce s rozšířenou působností pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě.

Jestliže jeden z rodičů či oba odmítají akceptovat doporučení odborníků, resp. odmítají odbornou pomoc a vzájemnými spory poškozují dítě, může dle § 12 zákona o SPOD obecní úřad obce s rozšířenou působností uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě

styku s dítětem.

Tuto kompetenci má podobně upravenou soud v § 100 odst. 2 o. s. ř., dle něhož může ve věcech péče o nezletilé uložit účastníkům na dobu nejvýše 3 měsíců účast na mimosoudním smírčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii. Je nutné sdělit rodičům, že účelem mediace není smíření rozvádějících se manželů, ale hledání optimálního řešení uspořádání porozvodových vztahů, tj. v první řadě řešení otázek týkajících se dětí, výživného, vypořádání majetkových vztahů apod. Mediace nabízí možnost důstojného řešení sporů mezi rodiči nezletilých dětí a měla by být využívána v širším rozsahu. Efektivita mediace uložené soudním či správním rozhodnutím bude sporná, protože bude postrádat jeden ze základních principů mediace, kterou je dobrovolnost. Odborníci upozorňují, že řada konfliktů mezi rodiči je nevhodných pro mediaci, např. z důvodu výrazné finanční nerovnosti mezi rodiči, z důvodu existence násilí mezi partnery či dlouhodobě neřešených vztahových krizí.

1.6. Další oprávnění a povinnosti opatrovníka dle zákona o SPOD

Orgán sociálně právní ochrany jako soudem ustanovený opatrovník je povinen při výkonu své funkce dodržovat základní zásady správního řádu, zejména je povinen zjišťovat skutečný stav věci v souladu s § 3 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád. Dále v roli opatrovníka užívá možností zákona o SPOD. Kromě zmíněných §§ 8, 9 a 11 je kolizní opatrovník dle § 52 zákona o SPOD oprávněn navštěvovat dítě a rodinu, ve které žije, v obydlí a zjišťovat v místě bydliště dítěte, ve škole a ve školském zařízení, ve zdravotnickém zařízení, v zaměstnání nebo v jiném prostředí, kde se dítě zdržuje, jak rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte o dítě pečují, v jakých sociálních podmínkách dítě žije a jaké má dítě chování. Dále je oprávněn pořádat obrazové a zvukové záznamy dítěte a jeho prostředí. Rodiče jsou povinni návštěvu své domácnosti umožnit. Dle § 53 zákona o SPOD má opatrovník právo požádat státní orgány, zaměstnavatele, školy, školská, zdravotnická a jiná obdobná zařízení, o podání zprávy týkající se zastupovaných dětí.

Dle § 54 a n. zákona o SPOD a dle Čl. 6 Instrukce MPSV č.j. 21-12242/2000 vede kolizní opatrovník spisovou dokumentaci o zastupovaných dětech. Jsou do ní ukládány v časovém sledu záznamy ze šetření, protokoly z jednání, vyžádané zprávy, protokoly ze soudních jednání, rozsudky apod.

Spisová dokumentace je nejvýznamnějším důkazním prostředkem v případě přezkoumávání postupu kolizního opatrovníka veřejným ochráncem práv, krajským úřadem nebo Ministerstvem práce a sociálních věcí. Měl by jí tedy věnovat stejnou pozornost, jakou věnuje samotnému výkonu funkce. Zápisy by měly být kultivované, obsahující podstatné informace (výpovědi rodičů, doporučení opatrovníka).

Opatrovník může dle § 55 odst. 6 zákona o SPOD umožnit znesvářeným rodičům nahlédnout do spisové dokumentace vedené o jejich dětech, nebo může jejich žádost odmítnout, protože by to bylo v rozporu se zájmem dětí. Podstatným kritériem při rozhodování o žádosti by měl být motivace rodičů k nahlédnutí, je-li možné ji vůbec odhalit. Pokud se chce rodič seznámit s obsahem spisu, aby si přečetl, co o něm sdělil partner, je zřejmé, že nahlédnutí do spisu by vedlo k eskalaci konfliktu. Jeho předmětem by již nebylo dítě samotné, ale vztahové problémy mezi rodiči. Jestliže chce rodič získat informace o šetření v rodině, ve škole apod., není důvod k zamítnutí žádosti. Naopak rodič se přesvědčí o tom, že kolizní opatrovník jedná transparentně a získá k němu důvěru.

Spisová dokumentace je však primárně vedena pro potřeby úřadu, nikoliv rodičů. Opatrovník si musí být vědom toho, že spisová dokumentace je vizitka jeho práce. Měla by být vedena tak, aby na jeho dosavadní činnost mohl navázat jakýkoli jiný pracovník a byla tak zachována kontinuita sociální práce s rodinou.

2. Výkon funkce kolizního opatrovníka v řízení o úpravě výchovy a výživy dle § 26 a § 50 zákona o rodině

2.1. Prvotní setkání s jedním rodičem

Sociální pracovník zaměstnaný na úseku sociálně-právní ochrany se s jedním z rodičů, pozdějším účastníkem soudního řízení, často setkává poprvé při poradenství, resp. při sepisování návrhu k soudu na úpravu výchovy a výživy dítěte. Sepis návrhu není zákonnou povinností sociálního pracovníka. Může pouze poskytnout rodiči informace tak, aby byl schopen návrh k soudu sám podat.

Není vhodné, aby tento návrh byl sepsán jako protokol na hlavičkovém papíře úřadu. Druhý rodič může tuto formu vnímat tak, že zaměstnanec pořizující protokol favorizuje rodiče-„navrhovatele“. Může jej obvinít z podjatosti a odvolat se na základě této skutečnosti proti usnesení o ustanovení daného úřadu opatrovníkem dětí. Soudní řízení se tak zbytečně prodlužuje.

Rodič může zvolit i další způsoby, např. se na OSPOD nedostaví a návrh sepíše sám nebo u advokáta. Návrh je doručen soudu ve trojím vyhotovení. Soud doručí toto podání druhému rodiči a na OSPOD a současně všem doručí usnesení o ustanovení obecního úřadu obce s rozšířenou působností opatrovníkem dítěte dle § 37 zákona o rodině. Opatrovník se tedy v tomto případě seznamuje s rodiči až po doručení návrhu.

2.2. Setkání s druhým rodičem

Jakmile usnesení nabude právní moci, kolizní opatrovník by měl nejdříve kontaktovat druhého rodiče (tedy rodiče, který nepodal návrh). Tento postup je vhodný z důvodu, že rodič podávající návrh většinou získal základní právní informace prostřednictvím sociální pracovnice, resp. právního zástupce, který s ním návrh sepisoval. Druhý rodič je často nepoučen o průběhu řízení, o postavení kolizního opatrovníka, o svých právech, právech dětí, možnostech řešení stávající situace apod. Je proto nutné, aby kolizní opatrovník oslovil nejdříve tohoto rodiče a poskytl mu výše zmíněné sociálně-právní poradenství. Jeho stanovisko (souhlas či nesouhlas s návrhem) může ovlivnit další postup kolizního opatrovníka.

Poskytnutí poradenství může mít i daleko širší význam a může působit i jako krizová intervence v případech, kdy je druhý partner nepřipraven na rozpad rodiny.

Jestliže se druhý rodič k návrhu připojí, poradenství opatrovníka by mělo směřovat k záležitostem spojeným s výchovou dítěte po rozvodu. Rovněž pohovor s dítětem by měl vést spíše k ověření toho, zda dítě o situaci ví, souhlasí s řešením a zda je na ni psychicky připraveno.

V případě, že druhý rodič nesouhlasí s návrhem a má zájem na zachování soužití a společné výchově dětí, je vhodné oba rodiče pozvat na úřad nebo je navštívit v domácnosti a doporučit jim další možnosti řešení, např. návštěvu rodinné poradny.

2.3. Počáteční vyjednávání v případě sporu

Jestliže druhý rodič nesouhlasí s návrhem z důvodu, že se sám bude domáhat svěření dětí do své výchovy, je nutné, aby opatrovník využil jedné z nejdůležitějších metod sociální práce, tj. rozhovoru, který by měl vést s oběma rodiči tak, aby zjistil jejich dosavadní postoje k dítěti a výchově. Dále je kolizní opatrovník povinen provést obsáhlejší šetření zaměřené na zjištění dalších souvislostí (rodinné zázemí obou rodičů, uspořádání bydlení, vztah případného nového partnera rodiče k dětem apod.), a to ve spolupráci s jinými institucemi – škola, zdravotnické zařízení, rodinná nebo pedagogicko-psychologická poradna atd. V případě vhodných podmínek (totožné sídlo pobytu, schopnost dohodnout se) je možné uvažovat o společné, resp. střídavé výchově.

U střídavé výchovy se doporučuje navrhovat svěřování dětí matkám v sudých měsících. V drtivé většině případů mají nižší příjmy než muži, kteří snáze zajistí výdaje za děti školního věku v lichém měsíci září. Dále je pro ženy významnější období Vánoc a předvánočního období v sudém měsíci prosinci.

2.4. Obsah pohovoru s rodiči

Pohovorem s rodiči by měl opatrovník získat údaje o poměrech, v nichž zastupované dítě vyrůstá, např.

- kdo z rodičů zajišťuje přípravu dítěte do školy, spolupráci rodiny se školou,
- jak je zajištěn dohled nad trávením volného času dětí během týdne,
- kdo z rodičů a jakým způsobem tráví s dítětem víkendy a prázdniny,
- který z rodičů sdílí s dítětem jeho koníčky, resp. jej podporuje v jeho aktivitách,
- kdo zajišťuje péči o nemocné dítě, doprovod k lékaři,
- jaká je pracovní doba rodičů,
- jaké výchovné prostředky každý z rodičů uplatňuje,
- kdo zajišťuje základní domácí práce (vaření, úklid, praní, žehlení, nákupy...),
- kdo vyřizuje další záležitosti (pojištění dětí, přihlášky ke studiu apod.),
- jaké jsou představy rodičů o porozvodovém uspořádání bydlení,
- nakolik se na dítěti projevuje narušenost vazeb mezi rodiči,
- jaké má dítě kontakty s prarodiči,
- zda rodiče dítě seznámili s rozvodem,
- jakým způsobem se rodiče podílejí na finančním hospodaření rodiny, atd.

Jedná se o široký okruh sledovaných oblastí. Odpovědi rodičů k jednotlivým tématům mohou opatrovníkovi pomoci orientovat se ve vztazích mezi rodiči. Varovným signálem by měla být např. situace, kdy jeden rodič nepřipustí žádný význam druhého rodiče pro dítě ani v jednom z projednávaných okruhů. Užívá v odpovědích často příslovce „vždy“ a „nikdy“, což by mohlo nasvědčovat příznakům popouzení a programování dítěte za účelem odmítání druhého rodiče.

Pro celkové zhodnocení výchovných předpokladů rodičů je tedy dále nutné sledovat, jak každý z rodičů respektuje práva druhého rodiče a jeho rodičů ve vztahu k dítěti, jakým způsobem hovoří účastníci o svém partnerovi a o jeho rodičích před dítětem, jak každý z rodičů hovoří o dítěti, jeho potřebách, povaze, nakolik zná jeho pocity, jaké na něj klade nároky, jakým způsobem každý z rodičů přistupuje k řešení vzájemných konfliktů, jakým způsobem je zajišťována výživa dětí, péče o jejich zevnějšek, péče o domácnost apod. Opatrovník by měl sledovat i postoj rodiče k zachování vazeb dítěte k členům rodiny druhého rodiče.

2.5. Uzavření dohod mezi rodiči prostřednictvím opatrovníka

V případě, že opatrovník zjistí neshody mezi rodiči, může zprostředkovat uzavření dohod ohledně péče o děti (trávení prázdnin, úhrada nákladů spojených se školou, s koníčky apod.). Tyto dohody sepsané na oddělení sociálně-právní ochrany dětí formou protokolu budou pro

každého z rodičů na jedné straně „pouze“ morálním závazkem, mohou však na straně druhé přispět k ozdravení napjatých vztahů. Obsahem dohody může být cokoliv, co je spojeno s výchovou dětí, byť se jedná o zdánlivě marginální problém. Kolizní opatrovník však musí věnovat pozornost všem okolnostem, které brání smírnému řešení. Dohoda může například znít takto:

1. Matka se zavazuje, že

- kolo, které Pavlíkovi koupili rodiče otce, předá při nejbližší návštěvě otci, aby jej oba chlapci společně užívali na návštěvách u něj,
- otcí předá na nejbližší návštěvě sadu oblečení pro Pavlíka a Petříka, které si otec ponechá ve své domácnosti. Sada bude obsahovat pyžamo, dvojce tepláky, dvojce ponožky, dvě trička, dvě mikiny, dvojce slipy, a to pro každého z chlapců,
- bude pozitivně hovořit před chlapci o otci (matka opakovaně uvádí, že tak vždy činí).

2. Otec se zavazuje, že

- Pavlíkovi koupí nové kolo u příležitosti jeho narozenin,
- že matce přispěje částkou 1.000 Kč pro každého z chlapců na nákup nové výbavy domácího ošacení, nejpozději do konce tohoto měsíce,
- bude dbát na to, aby jeho rodiče nepomlouvali matku před dětmi (otec opakovaně uvádí, že jeho rodiče tak nikdy nečiní).

Je vhodné, aby byla dohoda sepsána vyváženě, tzn. že závazky budou uznány ve shodném rozsahu oběma stranami. Jednání v kanceláři opatrovníka za účelem sepsání této dohody může být vhodnou příležitostí k tomu, aby sociální pracovník ocenil vůli účastníků dohodnout se a posílil u nich vědomí rodičovské zodpovědnosti. Na závěr jednání opatrovník předá každému z rodičů jeden výtisk dohody a rozloučí se podáním ruky. Vyzve rodiče, aby si i oni podali ruce a potvrdili tak platnost sepsané dohody. Toto formální gesto může být významným mezníkem či bodem obratu ve vztazích mezi rodiči.

Vyjednávání s oběma rodiči současně je velmi účelné. Často se stává, že v případě odděleně vedených rozhovorů si rodiče uchovávají pouze ty informace od opatrovníka, které se jim hodí z hlediska jejich vlastních strategií a nutně dochází k nedorozuměním. Dále vyřešením drobných a zdánlivě nepodstatných problémů se otevírá prostor pro jednání týkající se závažných záležitostí.

V případě hlubší kolize ohrožující vývoj dětí je možné rodičům doporučit návštěvu rodinné poradny nebo mediaci, která jim může být uložena soudně nebo rozhodnutím správního orgánu.

Poradenství kolizního opatrovníka rodičům by mělo být vedeno tak, aby si uvědomili, že smírné řešení není prohra a že jejich dítě by nemělo být ani „zbrání“ ani „trofej“ žádného z rodičů.

2.6. Rozhovor s dítětem

Je nezbytně nutné, aby kolizní opatrovník provedl rozhovor s dítětem poté, kdy bude dítě informováno o situaci – pokud možno – oběma rodiči. Na druhé straně je nutné akceptovat stanovisko rodičů, kteří se rozhodli dítě o rozpadu manželství neinformovat. Za této situace musí kolizní opatrovník rodičům připomenout existenci reálného rizika, že dítěti sdělí tuto skutečnost cizí osoba, navíc nevhodným způsobem a v nevhodnou dobu. Protože se jedná o nesouhlas rodiče s uplatněním zákonného práva dítěte, měl by být o této věci pořízen protokol.

Vzhledem k tomu, že v žádném právním předpise není stanovena věková hranice pro zjištění stanoviska dítěte, záleží na kolizním opatrovníkovi, aby posoudil, zda je zastupované dítě schopno formulovat své vlastní názory (nepoužívá argumentaci rodiče, způsob vyjadřování je přiměřený věku) a jakou míru věrohodnosti bude přikládat jeho výpovědi. Často je obtížné odlišit fantazijní produkci, vědomé, účelové lhaní a popis přání dítěte od skutečného stavu. V případě dětí předškolního věku, obtíží při navazování kontaktu s dítětem nebo v případě nejednoznačných výpovědí doporučuji využít zařízení rodinného poradenství.

Skutečnost, že rodiče uzavřeli dohodu, by neměla vést kolizního opatrovníka k tomu, že upustí od pohovoru s dítětem. Jeho rozsah může být přiměřeně zúžen. Rozhovor by měl vést spíše k ověření toho, zda dítě o situaci ví, souhlasí s řešením a zda je na budoucí úpravu poměrů psychicky připraveno, jak jsem již uvedla výše při zjištění shody stanovisek rodičů. Zkušenosti potvrzují, že pohovor sociálního pracovníka s dítětem včetně podání informací přiměřených jeho věku může přispět ke zklidnění dítěte či dokonce ke změně dohody na základě vyjádřeného přání dítěte.

2.6.1. Průběh rozhovoru

Úvodní otázka by měla znít: Víš, proč jsem přišel/la? Po souhlasné reakci se může opatrovník zaměřit jakoby mimochodem na zvláštnosti v dětském pokoji (knihy, akvarijní rybičky, výtvary dítěte apod.) a hovor zaměřit na toto téma. Opatrovník tak dá dítěti najevo, že navštívil mnoho dětí za stejným účelem a že tedy viděl hodně dětských pokojíků. Dítě tak vnímá, že jeho případ není ojedinělý, jak se mu může jevit.

2.6.1.1. Nerealizovaný rozhovor

Prvotní reakce dítěte (pláč, uzavření se, odmítání pohovoru) může být důkazem toho, že není dosud na rozpad rodiny psychicky připraveno. Kolizní opatrovník by neměl na dítě dále naléhat. Toto zjištění je však velice důležité pro další postup pracovníka. Měl by vést rodiče buď ke smíru nebo k pomoci dítěti tak, aby bylo schopno vyrovnat se s rozchodem rodičů. Mnohé děti jsou rozvodem natolik zaskočeny, že nejsou aktuálně schopny o situaci hovořit. Opatrovník tedy musí projednat s oběma rodiči další možnosti (návštěva rodinné či jiné poradny nebo dětského psychologa). Průběh pohovoru s dítětem, resp. pokus o pohovor, popíše opatrovník ve své zprávě soudu.

2.6.1.2. Realizovaný rozhovor

Pro rozhovor s dítětem je vhodnější jeho provedení v místě bydliště dítěte. Jednání ve škole by mělo být realizováno spíše výjimečně. Pohovor na úřadě je možné provést u dětí dospívajících, které se mohou dostavit bez doprovodu rodičů.

Cílem pohovoru s dítětem v případě sporu rodičů by mělo být získání informací o tom, jak vnímá role obou rodičů, kdo z rodičů zajišťuje jednotlivé úkony spojené s osobou dítěte, zda je informováno o projednávaném sporu rodičů, zda přemýšlelo o tom, jaká bude situace po rozvodu či rozchodu rodičů, zda si dovede představit, že by žilo samotné pouze s jedním z rodičů, jak si představuje intenzitu kontaktů s druhým rodičem apod. Rozhovor měl být veden tak, aby dítě nemuselo posuzovat míru svého citu k rodičům, resp. je hodnotit, a nemělo tak pocit, že sdělením svých názorů ubližuje jednomu z nich. Je tedy velmi důležité nežádat, aby dítě muselo volit jednoho z rodičů, a rovněž dotazy nevzbudit dojem, že rozhodnutí je pouze na dítěti. Dítě by mělo být ubezpečeno v tom, že o o porozvodovém uspořádání rozhodnou rodiče nebo soudce, a nikdy ne děti. Je nutné mít na paměti možnou sugestibilitu otázek kladených dítěti. U dětí nižšího věku je vhodné získat informace od dítěte prostřednictvím pozorování, hry nebo speciálních technik sociální terapie.

Dále by měl mít opatrovník na paměti, že dítě může preferovat liberálnějšího, ochraňujícího či dokonce rozmazlujícího rodiče, který může mít méně kvalitní výchovné předpoklady. V této souvislosti je nutné si uvědomit, že přání dítěte nemusí být v souladu s jeho prospěchem. Dále dítě může být citově vydíráno jedním z rodičů. Krajní variantou je rozvinutí tzv. syndromu zavrženého rodiče. Projevy syndromu jsou: kampaň shazování, absurdní odůvodnění nenávisti, nedostatek ambivalence, absence pocitu viny, rozšíření nepřátelství na celou rodinu, užití vypůjčených scénářů, automatická podpora programujícího rodiče, fenomén údajného nezávislého stanoviska dítěte. Kolizní opatrovník by měl těmto signálům věnovat pozornost a považovat je za projev závažného výchovného selhání rodiče.

Dalším nebezpečím může být pro dítě situace, kdy se stává pro rodiče oporou, která mu má pomoci překlenout krizové obtížné období. Zejména matky žádají od dítěte pochopení a útěchu a dochází tak k převrácení rolí. Doporučuje se proto, aby si rodiče, jsou-li v depresi, opatřili pomoc a společnost z řad dospělých a nedělali si opatrovníka ze svého dítěte. Většina dětí není schopna pečovat o emocionální potřeby rodičů, aniž by se tím nenarušil jejich zdravý vývoj. Kolizní opatrovník by si měl být vědom těchto rizik a upozornit rodiče na negativní důsledky v pozdějším životě dítěte.

2.7. Podklady pro zprávu soudu

Podkladem zprávy pro soud by měly být minimálně 4 zdroje:

- a) pohovory s matkou i s otcem,
- b) šetření v rodině,
- c) pohovor s dítětem.

V případě, že nebude možné provést šetření v rodině nebo pohovor s dítětem, je možné získat poznatky o rodině jinak - dotazem u dětského lékaře, v mateřské či základní škole, na obecním úřadě. Získání informací od těchto orgánů je nutné vždy v případech sporu o dítě, dále jestliže kolizní opatrovník získá podezření, že zastupuje v soudním řízení ohrožené dítě ve smyslu § 6 odst. 1 zákona o SPOD (dítě zanedbávané, dítě rodičů užívajících návykové látky apod.).

2.7.1. Spolupráce se školami

Školská zařízení jsou nejdůležitější instituce pro poskytování informací o zastupovaném dítěti, které je zrcadlem poměrů v rodině. Při každodenním kontaktu s ním mohou pedagogové snadno odhalit změnu rodinného klimatu. Mezi odborníky není jednotný názor na to, nakolik mohou sociální pracovníci informovat školské zařízení o situaci v rodině dítěte. Chce-li opatrovník získat od školy validní informace, měl by učitelům sdělit, k jakému účelu požadované informace o spolupráci rodičů, chování dítěte, jeho vztahu k oběma rodičům apod. mají sloužit. Obsah zprávy školy se bude lišit dle důvodu, pro který je požadována. (Odlišně bude zpracována pro podezření ze zanedbávání či týrání dítěte, odlišně pro účely projednávání výchovných problémů dítěte, existence násilí v rodině apod.). Osvědčuje se nejprve osobně navštívit třídního učitele či učitelku a sdělit důvod, pro který se zpráva požaduje. Je nutné apelovat na diskrétnost učitelů ve smyslu § 57 zákona o SPOD. Poté sociální pracovník zašle žádost o podání zprávy o dítěti písemně bez uvedení podrobných údajů.

2.7.2. Výslech svědků

Je nutné citlivě používat informace od známých či přátel jednoho z rodičů a zvažovat věrohodnost jejich výpovědí z důvodu jisté podjatosti. Rodiče často navrhnou koliznímu opatrovníkovi, aby vyslechl jejich sousedy, spolupracovníky, známé. Kolizní opatrovník by tomuto nátlaku neměl podlehnout, protože velice často se jedná o členy „koalice“ ustanovené pro boj proti druhému rodiči. V uvedených případech by měl kolizní opatrovník doporučit rodiči, aby tyto osoby navrhl jako svědky dle § 120, resp. § 126 občanského soudního řádu, kteří budou soudem poučeni o povinnosti pravdivě vypovídat.

Rodiče jsou často zaměřeni spíše na zajišťování důkazů diskreditujících druhého rodiče, než na zajišťování důkazů potvrzujících jejich vlastní výchovné kvality. Opatrovník by měl proto apelovat na oba rodiče, aby soudu navrhovali takové důkazy, které potvrdí jejich osobní výchovné schopnosti, nikoliv důkazy poukazující na výchovnou nekompetentnost druhého rodiče.

Opatrovník by však neměl odmítat pohovor s prarodiči, který může přispět ke zjištění vzájemných vztahů v rodině.

2.7.3. Znalecký posudek

Kvalitní výkon sociálního pracovníka plnícího funkci kolizního opatrovníka může vést k tomu, že soud nebude využívat jeden z dalších důkazních prostředků – soudní znalecký posudek. Provedení tohoto důkazu je spojeno s prodloužením sporu a s dalším možným traumatizováním dítěte. Na druhé straně je nutné konstatovat, že v některých případech může být provedení tohoto důkazu nezbytné a opatrovník jej v zájmu dítěte může navrhnout. Opatrovník by měl mít na paměti, že znalecký posudek je pouze jedním z mnoha důkazů. Od znalce nelze požadovat, aby jednoznačně určil, komu z rodičů má být dítě svěřeno do výchovy. Znalecké dokazování však může být zaměřeno na zjištění osobnostních a povahových rysů rodičů, na vztahy mezi rodiči a dětmi, na vztahy mezi dětmi navzájem, na to, jaké výchovné prostředí děti preferují, jak kvalitní jsou vztahy s novými partnery rodičů a jejich rodinou apod. Kolizní opatrovník by měl reagovat na závěry znaleckého posudku a poskytovat rodičům adekvátní poradenství.

2.8. Hodnocení důkazů kolizním opatrovníkem

Kolizní opatrovník získané informace o poměrech dítěte sdělí buď do písemné zprávy soudu nebo ústně do protokolu u soudního jednání. Je nutné rozlišovat, které skutečnosti zjistil opatrovník vlastním dokazováním a které informace získal od rodičů. Tato sdělení by měla být uvedena např. takto:

- „Dle matky otec se na výchově dětí příliš nepodílí. Kolizní opatrovník s dětmi provedl pohovor, z něhož je však zřejmé, že otec plní významné místo v životě dětí, a to zejména při zajišťování volnočasových aktivit“...
- “Jak otec sdělil, matka údajně ve zvýšené míře požívá alkoholické nápoje. Opakovaným šetřením v rodině, a to i ve večerních hodinách, dále konzultací s pedagogy a dětskou lékařkou, se nám sdělení otce nepotvrdilo...”

Kolizní opatrovník by měl pečlivě zvažovat, co je a co není důkaz. Měl by se umět vypořádat se situacemi, do nichž jej přivádějí znesváření rodiče, a na něž není připraven. Rodiče, kteří jsou ponořeni do soudního sporu, často jednají iracionálně. Například nosí do kanceláře v kastrůlku údajně nepoživatelné jídlo připravené druhým rodičem dítěti a domáhají se toho, aby sociální pracovník jídlo ochutnal. Dále nosí na ukázkou znečištěné dětské prádlo. Někdo přinese v ranních hodinách rozespalé batole, údajně špinavé a špatně zaopatřené. Fotografie domácnosti, které jeden z rodičů pořídil jako důkaz a přinesl na úřad, se jeví jako nejméně kontroverzní způsob dokazování. Tito rodiče zejména požadují, aby opatrovník vynášel mravní soudy nad druhým rodičem a cítí se neutrálním postojem pracovníka poškozeni. Profesionální pracovník by se neměl chováním a rozhovorem s tímto rodičem cítit dotčen či dokonce uražen. Je však nutné, aby dal rodiči důrazně najevo, že jím nabízené důkazy nelze považovat za věrohodné. Sdělení musí pronést takovým způsobem, že rodič se nebude považovat za obviněného z podvodu. Lze například sdělit, že jídlo donesené do kanceláře neprokazuje jeho autorství a že zástupce protistrany může tento důkaz zpochybnit, stejně tak pořízení fotografií, které mohou být dle druhé strany sporu zinscenovány apod.

Opatrovník by měl tedy využívat kompetencí daných zákonem o SPOD a měl by se vyvarovat role „detektiva“ či „vyšetřujícího soudce“.

2.9. Podání závěrečného návrhu kolizního opatrovníka

Při soudním jednání by měl být opatrovník vybaven znalostmi poměrů na straně dítěte, aby byl schopen reagovat na nové situace a stanoviska přednesená dalšími účastníky řízení při soudním jednání. Nikdy by neměl užít výrok: „Necháváme na zvážení soudu“.

Při podání konečného stanoviska soudu je nutné pečlivě zdůvodnit okolnosti, které vedly opatrovníka k podanému návrhu na úpravu výchovy a výživy dítěte. Neměl by zapomenout uvést jednak rizika na straně rodiče, do jehož péče navrhuje svěřit dítě, jednak klady rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno do výchovy. Nejčastěji se může jednat o návrh na svěřením dětí do péče matky. Matka však např. nedokáže plně zajistit dětem volnočasové, zejména sportovní, aktivity přiměřené jejich věku. Opatrovník bude navrhopvat svěřením dětí do péče matky, současně

na ni bude apelovat, aby podporovala co nejširší styk dětí s otcem, který dokáže děti zaujmout a vytvořit jim atraktivní víkendový program.

2.10. Odvolací řízení

Případné odvolání podané jedním z účastníků soud doručí ostatním účastníkům řízení. Ti bývají vyzváni, aby ve stanovené lhůtě podali soudu vyjádření k odvolání. Kolizní opatrovník by měl ve stanovené lhůtě vyjádření podat, resp. zúčastnit se jednání u odvolacího soudu. Zabrání tak konstatování odvolacího soudu v rozsudku, že kolizní opatrovník se k věci nevyjádřil. Navíc rodiče mohou pasivní postoj kolizního opatrovníka vnímat jako jeho nezájem o projednávanou záležitost.

Je nutné, aby kolizní opatrovník v rámci odvolacího řízení nadále sledoval poměry zastupovaných dětí a výchovné předpoklady rodičů. V případě změny okolností, která může v tomto období nastat, by měl být schopen přistoupit i na změnu svého původního stanoviska.

3. Postup kolizního opatrovníka v řízení o úpravě styku rodiče s dítětem dle § 27 zákona o rodině

Současná právní úprava nezná ustanovení, podle něhož by bylo možné přinutit rodiče, aby se o své dítě zajímal a styk s ním realizoval, když sám o dítě zájem nemá.

„Jdete-li k soudu, vzdáváte se možnosti rozhodnout, co je pro děti nejlepší.“ Tento výrok Warshaka plně vystihuje podstatu problému. Dohoda rodičů o tom, jak se bude druhý rodič stýkat s dítětem, nevyžaduje schválení soudem. Soudní řízení je v této věci tedy nadbytečné a jen potvrzuje, že spory mezi rodiči pokračují i po rozvodu. Jsou pro dítě škodlivější než rozchod rodičů sám o sobě. Skutečnost, že se rozvedení rodiče nejsou schopni dohodnout na styku s dítětem, lze považovat za nejzávažnější negativní důsledek rozvodu.

Zatímco s právní mocí rozsudku o úpravě výchovy a výživy dětí nastává určitá stabilizace poměrů dítěte, vykonatelností rozsudku o úpravě styku rodiče s dítětem bohužel konflikty mezi rodiči nekončí. Spory pokračují při přebírání a vracení dětí, při nerealizovaných návštěvách z důvodu nemoci dítěte či oprávněného rodiče apod.

Jak upozorňují psychologové, dítě se lépe vzpamatuje z psychického otřesu, který je časově omezen, než z takového, který se protahuje na měsíce, na roky či na celé dětství. Zkušenosti potvrzují, že realizace styků dle soudního rozhodnutí je jedním z dlouhodobě působících psychických otřesů.

3.1. Možnosti vyjednávání a mediace

Z výše uvedených důvodů by mělo být uvažováno o smírných prostředcích, o sanaci rodinněprávních poměrů, o alternativních formách řešení konfliktů a zejména o potřebě rodinné mediace. Ta má své uplatnění zejména tehdy, jestliže strany konfliktu mají i nadále spolupracovat, tj. jsou rodiče a musejí spolu komunikovat v zájmu svých dětí. Je tedy zřejmé, že schopnost věcné komunikace mezi rodiči je zásadní podmínkou toho, aby se mohl realizovat styk druhého rodiče s dítětem v příznivém klimatu.

V případě, že rodič informuje sociálního pracovníka o nemožnosti dohody s druhým rodičem ve věci styku s dítětem, je vhodné, aby sociální pracovník nejdříve využil možnosti vyjednávání s oběma rodiči (přímého či nepřímého), resp. doporučil rodičům návštěvu mediátora či rodinné poradny za účelem sepsání dohody. Zákonem ani jiným právním předpisem není stanoven konkrétní rozsah styku. Je třeba upozornit rodiče, že soudní rozhodnutí o úpravě styku je často nevýhodné pro všechny tři strany (dítě – oprávněný rodič – rodič „vychovatel“) s ohledem na jeho dodržování – nemocnost dítěte, jeho zájmová činnost, pracovní vytížení a nemoc oprávněného rodiče, atd.

Při sepisování dohody o styku by měly být vzaty v úvahu všechny zvláštnosti na straně dítěte, resp. dětí (věk, záliby, zdravotní stav). Zvláště v případě sourozenců s velkým věkovým rozdílem je vhodné upravit kontakty každého dítěte s rodičem individuálně tak, aby rozsah styku odpovídal jeho věku a potřebám. Tuto formu úpravy podporuje i výklad § 27 zákona o rodině, který odkazuje na podporu citových vazeb dítěte a rodiče.

Jako příklad je uvedena následující dohoda:

Rodiče se dohodli tak, že otec bude vyzvedávat Petříka ze školky v úterý a ve čtvrtek vždy v 15.00 hod. a matce jej předá nejpozději do 17.00 hod. téhož dne. Pavlíka bude otec vyzvedávat každou středu ve 14.00 hod. z družiny. Doprovodí ho do juda, vyzvedne jej z juda, napíše s ním úkoly a téhož dne jej předá matce nejpozději do 19.00 hod. Dále jej bude doprovázet na sobotní zápasy. Každý druhý víkend, když nebude mít Pavlík zápasy, budou trávit chlapci s otcem, doba převzetí je nejdříve v pátek v 16:00 hod., doba návratu je nejpozději v neděli v 17:00 hod. V případě nemoci umožní matka otci setkání s dětmi v její domácnosti.

Úvahu o kontaktech rodiče s nemocným dítětem, které jsou v této dohodě upraveny, rozvíjejí někteří odborníci. Navrhují, aby soudy ve výroku rozhodnutí uvedly, že v případě nemoci dítěte má rodič právo si dítě převést do svého bytu, má povinnost zajistit lékařskou péči a léčebný režim. V případě, že nebude vhodné dítě převážet, rodič, který má dítě ve výchově, musí pobyt druhého rodiče u lůžka strpět. Oba rodiče jsou pro dítě rodina, proto dle některých odborníků nelze argumentovat ochranou soukromí a rodinného prostředí.

Zejména pro mužem opuštěné ženy je obtížné přijmout fakt, že jeho kontakt s dětmi je pro ně prospěšný. Tyto matky považují za nutné seznámit děti, jak často sdělují - „v souladu s jejich mravní výchovou“ - s destruktivním chováním jejich otce. K tomu odborníci sdělují, že lhát se nemá, ale není nutno dítěti sdělovat celou pravdu. Je nutné, aby rodiče měli na paměti, že pro dítě je nejdůležitější jeho emocionální stabilita a udržení pozitivního obrazu o rodičích.

3.2. Soudní řízení o úpravě styku

V případě, že dohoda mezi rodiči není možná ani za pomoci odborníků, sociální pracovník sepíše s rodičem návrh na úpravu styku dle § 27 zákona o rodině. Jestliže pracovník situaci v rodině zná, zváží, zda navrhne rodiči podání návrhu na vydání předběžného opatření o úpravě styku dle § 74 o. s. ř., je-li v zájmu dítěte, aby byl kontakt s rodičem zachován a realizoval se v průběhu řízení na základě předběžného opatření. .

Další postup je identický s výkonem funkce opatrovníka v řízení o úpravě výchovy a výživy dítěte. Větší pozornost by se měla klást na sledování poměrů na straně domáhajícího se rodiče, na jeho schopnost zajistit základní potřeby dítěte dle jeho věku, odpovídající program apod. Je nutné podporovat oba rodiče v tom, aby u dítěte podporovali pozitivní obraz o druhém rodiči.

Jestliže soud ukončil provádění důkazů a kolizní opatrovník podává konečný návrh na úpravu styku rodiče s dítětem, je vhodné v případě dětí vykonávajících povinnou školní docházku, resp. dětí studujících, podat návrh na úpravu styku ve dvou režimech: během školního roku a během prázdnin. Dále je vhodné zvážit podání návrhu na odejmutí odkladného účinku odvolání proti rozsudku dle § 162 odst. 2 o. s. ř. Toto řešení by mělo přispět k tomu, že v případě odvolání nebudou přerušeny vazby mezi domáhajícím se rodičem a dítětem, jestliže do vynesení rozsudku styk rodiče s dítětem se nerealizoval nebo realizoval v nedostatečném rozsahu.

Kolizní opatrovník by měl dbát na poučení rodičů ve smyslu nutnosti dodržování soudního rozhodnutí o úpravě styku rodiče s dítětem. Rodičům by mělo být doporučeno, aby si sdělili čísla mobilních telefonů a vzájemně se informovali o změnách. Dítěti mladšího a středního školního věku by měli rodiče např. pořídit kalendář a vyznačit mu dny, kdy bude s druhým rodičem. Malé dítě si tyto dny označí nějakým symbolem příznačným pro druhého rodiče – kolo, knížka, auto, míč, kladívko apod. Dále je nutné apelovat na rodiče, aby byli ochotni v zájmu dítěte měnit termíny návštěv mimo soudní rozhodnutí (např. v případě školního výletu, rodinných oslav apod.).

3.3. Maření soudního rozhodnutí

Přestože funkce kolizního opatrovníka zaniká právní mocí rozsudku o úpravě styku, v případě maření soudního rozhodnutí je nutné považovat dotčené dítě za ohrožené ve smyslu § 6 zákona o SPOD a věnovat mu pozornost, protože rodiče zneužívají svou rodičovskou zodpovědnost a působí svému dítěti psychickou újmu. Proto je nutné dbát na následné dodržování soudního rozhodnutí. V případě, že se styk neuskutečnil např. z důvodu nemoci dítěte, sociální pracovník by měl apelovat na rodiče - vychovatele, aby přistoupil na náhradní termín. Opakované bezdůvodné maření soudního rozhodnutí, to jsou např. tři neuskutečněné návštěvy, mohou vést neúspěšného rodiče k

- podání návrhu na vyslovení napomenutí druhému rodiči dle § 43 zákona o rodině a § 13 zákona o SPOD,
- podání návrhu na výkon soudního rozhodnutí dle § 272 o.s.ř.,
- podání návrhu na změnu výchovy dle § 27 odst. 2 zákona o rodině.

K poslední možnosti je třeba uvést, že není znám případ, kdyby soud takto postupoval. Odborníci však poukazují na nutnost využívání institutu změny rozhodnutí o výchově při neukázněném chování rodičů.

Dále je nutné upozornit, že rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy, odpovídá za škodu způsobenou oprávněnému rodiči v důsledku zmaření styku, jestliže ho včas neinformoval o objektivní překážce, např. onemocnění dítěte.

3.4. Účast opatrovníka při předávání dítěte

Účast kolizního opatrovníka při styku rodiče s dítětem je upravena pouze v Instrukci č.j. 142/2007-ODS-Org, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí.

V soudním rozsudku by měla být tedy uvedena ve výroku pouze s jeho souhlasem. Nicméně v případech vyhocených vztahů je vhodné, aby se sociální pracovník přesvědčil na místě samém o situaci dítěte, přestože nebude mít soudem uloženou povinnost účasti při zahájení či ukončení styku soudem uloženou. Neměl by však podlehnout nátlaku jednoho rodiče, aby se přesvědčil o chování druhého při předávání dítěte s vědomím jen tohoto rodiče. Rodiče by měli být rovnocenně informováni o účasti sociálního pracovníka při předání, resp. vracení dítěte (buď jim informace nebude sdělena nebo bude sdělena oběma rodičům).

Tento přístup minimalizuje riziko, že opatrovník bude obviněn z podjatosti druhým rodičem. Dále toto řešení může odhalit pravou motivaci rodiče, tj. zda mu jde o ohleduplné předávání dítěte či zda mu jde o znevážení bývalého partnera. Jestliže rodič bude trvat na utajení přítomnosti sociálního pracovníka u styku před druhým rodičem, je pravděpodobné, že

záměrem tohoto rodiče je zdiskreditovat druhého. Obvyklá argumentace rodiče protestujícího proti odhalení přítomnosti sociálního pracovníka je, že druhý rodič se bude stylizovat a řádně chovat. Na místě je vysvětlení sociálního pracovníka, že přece právě o to jde, aby se druhý rodič choval tak, že nedojde k narušení průběhu styku a psychického stavu dítěte.

Jestliže rodič neutajenou přítomnost pracovníka naopak spontánně přivítá, a to právě z důvodu, že předání dítěte proběhne bez problémů, je zřejmé, že tomuto rodiči na dítěti opravdu záleží a nejde mu o „likvidaci“ bývalého partnera právní cestou.

Zvažuje-li pracovník, zda má svou přítomnost sdělit oběma rodičům či žádnému, je vhodnější informovat oba rodiče. Pro další spolupráci s rodiči může být povzbudivé jeho konstatování, že se přesvědčil o vzájemné ohleduplnosti rodičů, kteří svým přístupem usnadnili zahájení, resp. ukončení návštěvy dítěte u druhého rodiče. Dali tím tak najevo své rodičovské kvality.

Metoda „utajeného pozorování“ nepatří do metod sociální práce. Dále chování pracovníka, který se skrývá někde za stromem, může znevážit již tak chatrný kredit sociálních pracovníků působících ve funkci opatrovníků. Tento postup může rovněž narušit důvěru rodičů k sociálnímu pracovníkovi, byť tato okolnost není nejpodstatnější. Může se však prokázat naprostá bezohlednost obou rodičů vůči dítěti, které by bylo svědkem vzájemného osočování rodičů. V tomto případě lze užít další nástroje (uložení povinnosti využít pomoci odborného poradenského zařízení, uložení výchovného opatření – napomenutí rodičů), ty však nepřispějí k okamžité změně chování a postojů rodičů.

4. Závěr - význam funkce kolizního opatrovníka

Jak sdělují odborníci, nezletilé dítě není nijak chráněno proti rozvodu manželství jeho rodičů, je proto třeba je chránit v souvislosti s rozvodem.

Pro zdravý vývoj dětí není podstatné to, zda žijí v manželství rodičů či v jejich družském vztahu či zda jsou v péči matky či otce. Nejdůležitější je, aby rodiče byli schopni se dohodnout na záležitostech spojených s výchovou dítěte, vzájemně respektovali svá práva a zmírňovali tak dítěti důsledky případného konfliktu či rozpadu vztahu (manželského nebo družského). Je-li však mezi dlouhodobý konflikt mezi rodiči žijícími ve společné domácnosti, který je vnímán dítětem, může ohrozit jeho mravní a psychický vývoj a zanechat neodstranitelné následky. Potom může rozvod rodičů (resp. rozchod nesezdaných rodičů) v případech předchozího extrémního soužití otce a matky přinášet dítěti i určitá pozitiva.

Odborníci dále poukazují na závěry výzkumů, dle nichž střední školní věk je období, v němž děti nejhůře snášejí rodinný nesoulad, krize a případný rozvod rodičů. Rodiče přeceňují psychické vlastnosti dětí ve věku 9 -11 let. Ty se jim jeví jako zdánlivě bezproblémové, veselé a samostatné. Mají řadu různých zálib, kroužků, navštěvují se s kamarády, kteří jsou pro ně významní. Rodiče

jsou pro tyto děti však nadále autoritou. Ti se mylně domnívají, že rozvod jejich dětí v tomto věku nepoznamená natolik, jako v období dřívějším nebo pozdějším. Opatrovník by měl těmto případům věnovat zvýšenou pozornost.

Opatrovník vstupuje do soudního řízení na základě usnesení soudu a jeho povinností je dbát na to, aby soudní rozhodnutí nebylo v rozporu se zájmy dítěte. Je povinen provádět úkony nezbytné k tomu, aby ověřil skutečný stav věci. Je nucen poměrně často vykonávat opatrovnictví v nejlepším zájmu dítěte za situace, kdy nemá naprostou důvěru rodičů. Bývá nepochopen rodiči i jejich právními zástupci, neboť v některých případech doporučuje neschválit uzavřenou dohodu a v zájmu dětí vystupuje „proti všem“, tzn. jak proti rodičům, tak proti jejich právním zástupcům. Jak uvádí odborníci, podstatné, zda OSPOD je schopen vykonávat opatrovnictví v nejlepším zájmu dítěte. Právě proto se opatrovník ustanovuje.

Opatrovník se tedy v průběhu soudního řízení velice často ocitá v situacích, kdy musí odolávat tlaku ze strany znesvářených rodičů a zachovávat si nehodnotící postoj. Sociální pracovník by měl pomáhat, není soudce. Měl by vést poradenství tak, aby si rodiče uvědomili, že i po rozpadu vztahu mají k dětem určité povinnosti. Měli by svůj konflikt vyřešit tak, aby dále nepokračoval. Neměli by své děti podplácet a užívat je jako útočný nástroj. Měli by si uvědomit, že popouzením proti bývalému partnerovi nezískají větší náklonnost dítěte. Dítě by mělo od rodičů obdržet jemu přijatelné vysvětlení. Například, že každý rodič měl jinou povahu, což neznamená že jeden je hodný a druhý zlý. Rozešli, což se stává také u kamarádů, protože si přestali rozumět, ale jeho - dítě - mají stále rádi.

Činnost kolizního opatrovníka by měla směřovat k tomu, aby

- znesváření rodiče si dokázali připustit, že druhý rodič je pro dítě významnou osobou,
- se minimalizovalo napětí mezi rodiči, kteří by měli mít nadále zachovány rodičovské role,
- rodiče podporovali u dětí pozitivní obraz o druhém rodiči,
- rodiče byli schopni se dohodnout na záležitostech týkajících se dětí, které budou mít zajištěno právo vyjádřit se k podstatným věcem a právo být informovány přiměřeně svému věku.

Kolizní opatrovník by měl být koordinátorem poradenských služeb pro rodinu, musí být tedy vybaven informacemi o zařízeních pomoci rodičům v daném regionu. Dále se musí orientovat v právních předpisech, aby mohl rodičům poskytnout kvalitní sociálně-právní poradenství. Svou erudicí a profesionálním vystupováním by se měl stát důstojným zástupcem dětí, který bude respektován účastníky řízení, advokáty i soudci.

Mgr. Bc. Ivana Matoušková

Dne 3. 5. 2010

Literatura:

- BAKALÁŘ, E.. *Průvodce otčovstvím*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-605-0
- BAKALÁŘ, E., NOVÁKOVI M. a D. a kol. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-157-3
- ELLIOT, J. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0
- Evropská úmluva o výkonu práv dětí, sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb.m.s.
- GARDNER, R.A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. vyd. Praha: MPSV, 2006. ISBN 80-85529-22-X
- HOLÁ, L. *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0467-6
- HOLUB M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem*. 7. vyd. Praha: Linde, 2005. ISBN 80-7201-517-6
- HOVORKA, D. Opatrovnictví dítěte v občanském soudním řízení. *Právo a rodina*. 2007, roč. 9, č. 11, s. 21 – 24
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. přepr .a dopl. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-7239-192-5
- Instrukce MPSV č.j. 21-12242/2000, kterou se stanoví rozsah evidence a obsah spisové dokumentace o dětech vedené orgány sociálně-právní ochrany
- Instrukce Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra, Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva práce a sociálních věcí č.j. 142/2007-ODS-Org, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí
- Instrukce Ministerstva spravedlnosti č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy
- JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 1994. ISBN 80-7312-038-0
- JIRSA, J., VÁVRA, L., KRYŠTOF, J., MEDUNA, P. *Klíč k soudní síni. Příručka pro začínající soudce a advokáty*. 1. vyd. Praha: LexisNexis, 2006. ISBN 80-86920-11-9
- KOPŘIVA, K.: *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-429-X
- KOVÁŘOVÁ, D. Styk rodičů s nezletilými dětmi. *Právo a rodina*. 2006, roč. 8, č. 3, str. 1
- MÁSILKO, V., VANĚČEK, S. *Výživné nezletilců v evropských právních řádech*. Praha. Státní tiskárna, 1971
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7

- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003a. ISBN 80-7178-548-2
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003b. ISBN 80-86429-19-9 b)
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ J., KODYMOVÁ, P. (eds.) *Sociální práce v praxi. Specifikace různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X
- MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1
- NOVÁ, H. Rodičovská zodpovědnost v českém právu (2.). *Právo a rodina*. 2008, roč. 10, č. 8, str. 19
- NOVÁK, T. Odcizený, izolovaný nebo zavržený rodič? *Právo a rodina*. 2006, roč. 8, č. 1, str. 6-8
- NOVÁK, T. Rozvod a smrt rodiče – lze porovnat míru stresu? *Právo a rodina*. 2008, roč. 10, č. 3, str. 14-17
- NOVÁK, T. Syndrom zavržení se nemusí týkat jen vztahu rodiče a dítěte. *Právo a rodina*. 2005, roč. 7, č. 11, s. 1-2
- NOVOTNÁ, V. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*. 2007, roč. 9, č. 10, s. 1-4
- NOVOTNÁ, V. Tři významné role orgánů sociálně-právní ochrany dětí. *Právo a rodina*. 2004, roč. 6, č. 11, s. 3
- NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 3. vyd. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-72-6
- PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-7169-129-1
- TYL, J. Soudní praxe úpravy porozvodové péče o děti. *Právo a rodina*. 2006, roč. 8, č. 4, s. 20-24
- Úmluva o právech dítěte, sdělení č. 104/1991 Sb.
- WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vydání. Praha: MPSV, 1996. ISBN 80-855229-16-5
- WARSHAK, R.A. *Rozvodové jedy*. 1. vydání. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-439-X
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád
- ZAKOUREILOVÁ, E. *Sociální terapie aneb její teorie i speciální techniky, které pomáhají v sociální práci s rodinou*. 1. vydání. Praha: Institut pro místní správu, 2008. ISBN 80-86976-14-3